

korupcija in tranzicijsko dobičkarstvo so posledično v veliki meri rezultat dolge tradicije naših šeg in navad. Novonastalim institucijam pripada v knjigi zanemarljiva vloga v formaciji slovenstva, ki trdovratno vztraja čez zgodovino. Avtorica sicer pri analizi izpusti obdobje Jugoslavije. A saj ni pomembno. Le kaj bi se v pičlih petdesetih letih lahko zgodilo narodu, ki se skozi čas skorajda ne spreminja?

Glavni težavi *Zablod postsocializma* sta na koncu predvsem dve. Prva, da se kljub distanciranju od popularnih mitov o slovenskem značaju v knjigi reproducira skorajda esencionalizirano slovenstvo, ki sicer ni osnovano na neki biološki ali spiritualni determinanti, temveč na praksah in predstavah, ki očitno ostajajo v večji meri nespremenjene že od časa priseljevanja Slovanov. Ta predstava žal ni bistveno drugačna od katerekoli druge, ki na raznorazne pozitivne ali negativne načine določa neko etnično ali drugo populacijsko enoto na podlagi sklopa enostavno določljivih lastnosti. Kot drugo je avtoričina zastavitev nekaj, kar bistveno bolj služi nasprotnemu političnemu interesu od tega, ki ga sama deklarira. *Zablode postsocializma* se sploh v tem trenutku berejo kot implicitna apologija psevdokoncepta »tovariškega kapitalizma«, ki je tako pri nas kot po svetu postal *deus ex machina* ekonomskih libertarcev za razlago velikega dela neustreznih situacij, ki nastanejo kot posledice prepleta trga in državnih institucij, se pravi prepleta, ki spremlja kapitalizem že od njegovih začetkov in brez katerega ga ne gre misliti. Vesna Vuk Godina tako oriše zgodovinsko konstitucijo navad lokalne tovarišije ter s tem probleme, ki izvirajo iz strukturne narave kapitalizma, kapitalistične akumulacije in sodobnih institucij reducira na kulturno posebnost. Še bolj problematično pa je, ko enako naredi z željo intervjuvanih ljudi po soudeležnosti v upravljanju države in gospodarstva.

Klemen Ploštajner

Gorazd Kovačič: Misliti prelome, lomiti ideologije. Ljubljana: Društvo 2000, 2013. 344 strani (ISBN 978-961-6533-52-2), 24 EUR

Vednost je vedno del političnega projekta, vedno govori s specifične pozicije in usmerja ost svoje misli v določeno smer. Tisti vednosti, ki ostaja ujeta v obrazce čiste znanosti, je političen projekt določen od zunaj, njena vloga pa je podrejena potrebam nekega zunanjega projekta, ki bo njeno objektivnost in nevtalnost spreobrnil v orodje lastnega razvoja. To politično ost misli izpostavi tudi Angela Davis v govoru *Difficult Dialogs* (2012: 197): »Rasa in spol (in razred in spolnost in hendikepiranost) nas ne zanimata *per se*, sama na sebi, ampak ker sta bila prepoznana kot pogoja hierarhij moči in zato, da ju lahko pretvorimo v prepletena vektorja boja za svobodo.« S takšnim namenom se Gorazd Kovačič loteva koncepta ideologije, ki ga prepozna kot enega izmed ključnih mehanizmov, skozi katerega deluje oblast. V vse preveč formalistično in abstraktno teoretsko razpravo o ideologiji vnaša prepotrebno praktično aplikacijo, ki razkriva učinkovanje in materialnost ideoloških postopkov v slovenskem prostoru.

Namen dela je tako jasen: s teoretskim aparatom teorije ideologije napada raznolike diskurze, miselne okvire in postopke, zato da bi razgrnil raznolike mehanizme oblasti, ki delujejo skozi ponotrnanje teh ideoloških vzorcev. Seveda takšen tip pisanja ni brez jasnega političnega cilja,

ki pa ni eksplicitno opredeljen, ampak vseeno močno izražen med vrsticami: to je projekt krepitve organizacijske, s tem pa tudi politične moči delavcev. Kot v enem izmed esejev zapiše sam, »namen tega besedila ni zgolj bogatitev akademskega znanja, pač pa prispevek k moči razrednega boja delavcev« (str. 311). »Naloga torej ni le v razsvetljevanju posameznikov, pač pa je obenem politična: povezati zdaj (tako zaradi ideologije kot zaradi pogojev dela) depolitizirane posameznike in fragmentirani delavski razred« (ibid.).

Tudi metodološki postopek dela je skozi delo konsistenten in izhaja iz teoretskih nastavkov, ki jih avtor opredeli v prvem poglavju. Ideologija se vedno kaže kot zaključen, koherenten in vseobsegajoč miselni okvir, ki je zmožen pojasniti vse. Kovačič uporabi metodo rušenja univerzalnosti in pojasnjevalne moči posameznega ideološkega postopka, s čimer želi ponazoriti, da je cesar (ideologija) gol. Tako v posameznem ideološkem obrazcu razkriva njegove notranje nekonsistentnosti (s čimer poskuša poraziti ideologijo na njenem lastnem terenu), razkriva njene slepe pege (s čimer ponazori, da ima »univerzalna« ideologija zunanost in da njen pojasnjevalni domet ni vseobsegajoč) ali pa ponazori, da neka ideologija govori s specifične pozicije (pokaže na njeno partikularnost in arbitrarnost). Takšen postopek je logična posledica nastavkov iz uvodnega poglavja, kjer poskuša razločiti med znanostjo in ideologijo, hkrati pa pritiče znanstveni metodi, ki jo avtor uporablja. Vprašljiva pa je politična učinkovitost takšnega postopka. Če ideologija deluje kot zaključen in popoln sistem, če sledi logiki paranoika in je samozadostna v lastnem zamejenem mentalnem horizontu, potem je racionalna argumentacija ne doseže. Zato se boj med ideologijami ali proti njim vedno razrešuje v praksi, na terenu organizacije družbene moči in delovanja. Seveda pa je za takšno delovanje nujna kritična analiza nasprotnika, ki nam jo ponuja Kovačič.

Namen dela je tako lomljenje ideologij, pri čemer pa ni popolnoma jasno, kaj je predmet analize. Ta težava jasne opredelitve predmeta (rečeno politično, nasprotnika) verjetno izhaja že iz samega polja analize (kritika ideologije), ki je zelo raznolika in z besedo ideologija razume zelo raznolike realnosti. Ne gre zgolj za vprašanje teoretskega pogleda (avtor v uvodnem poglavju predstavi štiri: Althusserjevo imaginarno realnost, Debenjakovo branje *Nemške ideologije*, teze o epistemološkem rezu in »logiko ideje« Hanne Arendt), ampak predvsem vprašanje objekta analize. Tako se Kovačič loteva premisleka vsaj treh različnih objektov, ki jih opredeli kot pojavne oblike ideologije: ideologija kot politično orodje in program (neoliberalizem in neokonservativizem ...), ideologija kot svetovni nazor (etnonacionalizem) in ideologija kot posamezna ideja, ki deluje in učinkuje v raznolikih svetovnih nazorih (civilna družba, individualizacija, herojstvo ...). Iz teh treh objektov analize pa izhajajo tudi vsaj tri različne koncepcije ideologije, ki jo avtor enkrat razume kot orodje vladajočega razreda, drugič kot napačno zavest in tretjič kot imaginarno razmerje do resničnih eksistenčnih pogojev. Seveda je ta shematska opredelitev idealnotipska, saj se ti pogledi in predmeti znotraj posameznih besedil prepletajo.

Kot primer analize prvega predmeta nam lahko služi esej *Koalicija neoliberalizma in neokonservativizma*, kjer Kovačič raznolike ideološke vzorce, ki nam jih ponujata oba politična projekta, razume kot orodje vladajočega razreda. Tako analizo ideoloških postopkov vplete v analizo hegemonije in razrednega boja, s tem pa ideologijo razume kot politični program ali orodje za doseganje cilja, ki je v primeru neoliberalizma krepitev moči lastnikov kapitala, v primeru neokonservativizma pa krčenje polja svobode za netradicionalne oblike bivanja. Podobne analize se loti tudi pri tistih miselnih ali praktičnih postopkih, ki krčijo organizacijsko moč delavskih razredov, saj njihov obstoj presoja ravno prek njihovih učinkov. Tako idejo individualizacije analizira prek njenih učinkov razbijanja delavske solidarnosti in večanja izkoriščanja, s čimer jo opredeli kot ideološko orodje vladajočega razreda (ali pa vladajočega oblastnega sistema).

Ideologijo Kovačič razume kot napačno zavest, ko analizira raznolike svetovne nazore, ki služijo kot totalen miselni horizont določene skupine. Takšnega postopka analize se loti pri preučevanju liberalizma v besedilu *Zablode liberalne državljanske vzgoje*, ali pa etnonacionalizma v

besedilu *Novorevijaška pojmovanja države in nacije*. V teh tekstih aplicira razumevanje ideologije kot logičnega sistema: »/N/jena ključna formalna značilnost ni zmešnjava, temveč konsistentnost: izhajajoč iz začetne premise skonstruira takšno problemsko polje, da lahko razloži celotno realnost, seveda tako, kot se ji kaže« (str. 16). Ideologijo torej razume kot celosten in koherenten sistem, se pravi kot svetovni nazor, kar sili v razkrivanje njenih notranjih protislovij. Zato je pri tem tipu analize metodološki postopek razkrivanja slepih peg in nekonsistentnosti najbolj dosleden, saj je najbolj uporaben. Seveda se ta predmet analize jasno prepleta s prvim, saj je miselni horizont lahko orodje vladajočega razreda, kar Kovačič izpostavi pri analizi razisma v besedilu *Vključevanje v družbo, ideologija produktivnosti*.

Tretje razumevanje ideologije pa se analize loteva z nasprotnega konca: če sta prva dva pogleda običajno aplicirana na vladajoče razrede ali njihove ideologe, pa ta kot subjekte svoje analize jemlje ravno zatirane. Kot predmet analize jemlje specifično prakso ali idejo, ki učinkuje v raznolikih miselnih horizontih ali praktičnih konstelacijah, kot ideologijo pa razume operacijo premeščanja percepcije družbenih pojavov na neko imaginarno polje. Primer takšne analize je besedilo *Ideologija individualizacije*, ki opisuje učinke individualizacije na razredno solidarnost in mehanizme podrejanja izkoriščanju. Tako imamo opraviti s posamezno ideološko idejo (ki se seveda materializira v določene odnose in prakse), ki učinkuje kot nekakšna očala, skozi katera zatirani subjekti razumejo svoj odnos do sveta. Svet se zatiranim in izkoriščanim tako kaže kot ahistoričen, depolitiziran, predvsem pa kot iztrgan iz raznolikih družbenih silnic.

Ravno zaradi te predmetne zmede, ki izhaja iz same optike analize (kritika ideologije), se je težko znebiti občutka, da delo dosega meje razlagalne moči koncepta ideologije. Koncept je tako diskurzivno zaznamovan (na primer njegova raba v parlamentu) in apliciran na toliko različnih področij, predmetov in mehanizmov, da izgublja konciznost, ki jo je morda nekoč ponujal Napoleonu, ko je s tem terminom blatil nasprotnike. Zdi se, da Kovačičevo delo z aplikacijo »zmedenega« koncepta iz njega izvleče največ, kar nam lahko ponudi, s tem pa nakazuje, da je treba pomen pojma ideologija pretresti, ga očistiti in jasneje aplicirati. Mogoče bi ga bilo treba celo ukiniti?

Literatura

Davis, Angela (2012): *The Meaning of Freedom: And Other Difficult Dialogues*. San Francisco: City Lights Books.

Zdravko Mlinar

Rudi Rizman: Čas (brez) alternative: Sociološke in politološke refleksije. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede, Znanstvena založba Filozofske fakultete, 2014. 611 strani (ISBN 978-961-235-714-6), 25 eur

Kot uvodno misel o svojem odnosu do Rizmanove knjige *Čas (brez) alternative* bi želel izpostaviti naslednje spoznanje: najbolj plodno komunikacijo med dvema akterjema (vzemimo med avtorjem in bralcem) je možno doseči tedaj, ko razkrivamo, da imata veliko skupnega, veliko podobnosti in hkrati tudi dosti različnega. Prav to se mi je potrjevalo ob branju te knjige, v kateri sem razkrival tako eno kot drugo. Enake ali podobne teme sva v marsičem pojasnjevala na raz-